

روزشمار جنگ

یکشنبه

۶ خرداد ۱۳۶۳

۲۵ شعبان ۱۴۰۴

۲۷ مه ۱۹۸۴

۳۷۲

شهر آبادان و نوار مرزی آن همانند روزهای گذشته به صورت پراکنده زیر آتش سلاح‌های سنگین ارتش عراق قرار داشت.

بر اثر این گلوله‌باران در شهر آبادان، ۴ منزل مسکونی، ۴ مغازه و یک حسینیه آسیب دید و ۲ فقره آتش‌سوزی به وقوع پیوست که با تلاش مأموران آتش‌نشانی خاموش شد. در گلوله‌باران مناطق مسکونی و عملیاتی آبادان ۴ نظامی مجروح شدند.^۱

امروز همچنین ارتش عراق در اطلاعیه نظامی خود مدعی شد که نیروهای ایرانی «دیشب و امروز دو شهر بصره و خورمال و حومه آنها را زیر آتش توپخانه سنگین خود قرار داده که در اثر این حمله دشمن خساراتی به تعدادی از تأسیسات غیرنظامی وارد شده است.» ارتش عراق در این اطلاعیه اشاره‌ای به میزان تلفات و خسارات این حملات و نیز محل اصابت گلوله‌ها نکرده است.^۲

۳۷۳

امروز در کرند غرب، عناصر مسلح غیرقانونی در دو نوبت علیه خودروهای سپاه کمین کرده و با تیراندازی به سوی آنها ۲ نفر را مجروح کردند.

به گزارش فرماندهی منطقه ۷ سپاه پاسداران امروز صبح، یک دستگاه خودروی سپاه که از کرند عازم منطقه مقر سایت بود، در منطقه چالومیری هدف حمله ۴ فرد مسلح که ۲ نفر آنها کرد و ۲ نفر دیگر از ایل قلخانی بودند، قرار گرفت. مهاجمان ابتدا خودرو را متوقف و سپس به سوی آن تیراندازی کردند. در این درگیری یکی از افراد سپاه که مجروح شده بود به همراه ۲ نفر دیگر به اسارت گرفته شدند. مهاجمان فهرستی از مسئولان سپاه کردند را به این افراد نشان داده و گفتند: «ما همه شما را اعدام خواهیم کرد.» اما در همین هنگام، صدای تیراندازی گسترده‌ای به گوش رسید و مهاجمان به گمان اینکه نیروهای سپاه منطقه را محاصره کرده‌اند، گروگان‌های خود را رها کرده و از منطقه متواری شدند.

در حادثه مشابهی در سه کیلومتری همین منطقه، گروه دیگری از عناصر ضدانقلاب به خودروی مسئول مقر سایت حمله کردند. سپاه کردند در گزارشی از این درگیری اعلام کرد: «مسئول مقر سایت به‌هنگام برگشت از سپاه کردند در مسیر خود به‌سمت سایت مورد حمله قرار می‌گیرد. ۴۰ الی ۵۰ نفر دوروبر ماشین را گرفته و یکی از آنها جلوی خودروی سپاه را به رگبار می‌بندد. چهار تیر به کتف و گلوله‌ای به پای او اصابت و استخوان پا را خرد می‌کند. وی به بسیجی که در کنارش بود می‌گوید با دست پدال گاز را فشار دهید. در این هنگام [مهاجمان] یک گلوله آر.پی. جی به‌سوی ماشین شلیک می‌کنند که اصابت نمی‌کند. نارنجکی به‌سوی ماشین پرتاب می‌کنند که خسارات زیادی نداشت. درحالی‌که یکی از آنها داد می‌زد که راننده مسئول سایت است او را بزنید، ماشین به‌سرعت از منطقه خطر دور شده و به سپاه‌چادرها که مقر سپاه است، می‌رسد.»^۳

براساس گزارش‌های دریافتی، دو نفر از سلطنت‌طلبان که مدت‌ها قبل به عراق پناهنده شده بودند، اخیراً به‌همراه عده‌ای دیگر از عناصر گروه‌های مسلح غیرقانونی از طریق مرز پاوه وارد ایران شده و به منطقه قصرشیرین رفته‌اند و با برخی از عناصر ایل قلخانی و سایر گروه‌های ضدانقلاب در منطقه‌ای که امروز دو درگیری مذکور اتفاق افتاد، به فعالیت‌های راهزنانه و خرابکارانه دست می‌زنند.^۴

علاوه‌بر وقایع مذکور، امروز نیروهای ژاندارمری یک مین ضدتانک و یک مین ضدنفر را که افراد وابسته به گروه‌های مسلح غیرقانونی در جاده پایگاه شهید سپاهی از توابع مهاباد، کار گذاشته بودند، کشف و خنثی کردند.^۵

همچنین امروز در جنوب سقز، یکی از عناصر حزب دمکرات با یک قبضه تفنگ سیمونوف روسی و تعدادی فشنگ به پایگاه مولان‌آباد مراجعه و خود را تسلیم کرد.^۶

۳۷۴

اولین دوره مجلس شورای اسلامی پس از چهار سال فعالیت و بررسی بیش از ۸۰۰ طرح و لایحه و تصویب نیمی از آنها، امروز به کار خود پایان داد.

در آخرین روز کاری دوره اول مجلس شورای اسلامی، حجت‌الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی در سخنانی با اشاره به شکل‌گیری مجلس در دومین سال پیروزی انقلاب اسلامی، آن را از افتخارات انقلاب دانست و درمورد عملکرد آن گفت: «در طول چهار سال گذشته، بیش از ۸۰۰ لایحه و طرح در مجلس مطرح شد که حدود نصف آن در مجلس مورد بحث و بررسی قرار گرفت و تصویب شد؛ تعدادی از آنها بحث شد، نیمه‌کاره مانده یا مسکوت گذاشته شد و بخشی از آنها از سوی دولت پس گرفته شده است.» رئیس مجلس شورای اسلامی در ارزیابی نمایندگان نیز اظهار کرد: «در مجموع، نمایندگان این دوره افرادی مسلمان، انقلابی، مردمی و دلسوز و پرکار برای مردم و انقلاب بودند.»^۷

نمایندگان مجلس شورای اسلامی نیز در آخرین روز کاری خود ضمن بررسی موضوعات مختلف طرح خدمت وظیفه عمومی، طرح و تبصره یک آن را بدین نحو تصویب کردند: «باتوجه به اصل ۱۵۱ قانون اساسی، واحد بسیج مستضعفان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی موظف است در اسرع وقت امکانات آموزش نظامی اتباع اناث دولت جمهوری اسلامی ایران را با رعایت کلیه موازین شرعی فراهم آورد. این آموزش برای بانوان الزامی نیست.»^۸

یادآوری می‌شود نمایندگان اولین دوره مجلس شورای اسلامی چهار سال پیش و با رأی مستقیم مردم انتخاب شدند و در این مدت، مسئولیت قانون‌گذاری و نظارت بر حسن اجرای آن را برعهده داشتند. در دوره فعالیت این مجلس، جنگ تحمیلی عراق علیه ایران شروع شد و بزرگ‌ترین بحران سیاسی کشور به وقوع پیوست. نمایندگان مجلس شورای اسلامی با تصویب قوانین و انجام اقداماتی در روند جنگ تحمیلی مؤثر بودند. روزنامه جمهوری اسلامی در مروری بر اقدامات اولین دوره مجلس شورای اسلامی رأی به بی‌کفایتی سیاسی رئیس‌جمهور بنی‌صدر را از مهم‌ترین اقدامات مجلس دانسته و در مورد تأثیر عزل بنی‌صدر بر جنگ تحمیلی نوشته است: «رأی به عدم کفایت سیاسی بنی‌صدر باعث گشوده شدن سرفصل جدیدی در انقلاب اسلامی در تمام زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی گردید. این اقدام نه تنها آغازگر حرکت جدیدی در جهت پاک‌سازی زنگارها و ناپاکی‌ها از وجود انقلاب اسلامی ایران بود، بلکه آثار و پیامدهای آن در جنگ تحمیلی نیز نمودار گشت و توان بالقوه رزمندگان اسلام را به بالفعل مبدل ساخت.» اقدام مهم دیگر مجلس شورای اسلامی تصویب لایحه تأمین حقوق از کارافتادگان و عائله تحت تکفل جانبازان و شهدای انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی و پرداخت حقوق و مزایای مجروحان جنگ تحمیلی و معلولان انقلاب اسلامی ایران بود. آنها بزرگ‌ترین پشتوانه انقلاب اسلامی هستند و نقش اساسی در مقابله با دشمن دارند و مجلس شورای اسلامی با حمایت از این قشر عملاً از رزمندگان در جبهه‌های جنگ حمایت کرده است.^۹

۳۷۵

وزیر امور خارجه اتریش اروین لانک، که روز گذشته در رأس یک هیئت سیاسی و اقتصادی وارد تهران شده است، امروز با رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر و وزیر امور خارجه ایران دیدار و گفت‌وگو کرد.

در دیدار وزیر امور خارجه اتریش با رئیس‌جمهور، آیت‌الله خامنه‌ای از پیام دوستانه رئیس‌جمهور اتریش تشکر و بر گسترش روابط دو کشور تأکید کرد. وی گفت: «سیاست جمهوری اسلامی ایران سیاست عدم وابستگی به قطب‌های قدرت جهانی است و کشورهایی که در موضع بی‌طرفی قرار دارند، در روابط سیاسی ما در اولویت هستند. به همین جهت، زمینه گسترش روابط تجاری، فنی و سیاسی در زمینه‌های مختلف با کشور اتریش وجود دارد.» رئیس‌جمهور با اشاره به موضع‌گیری

درست اتریش در قبال استفاده عراق از سلاح‌های شیمیایی در جنگ تحمیلی افزود: «ما معتقدیم اگر یک موضع‌گیری درست حق‌بینانه در برابر تجاوزهای گوناگون در همه عالم به دور از ملاحظات سیاسی وجود داشته باشد، میزان این تجاوزات کم خواهد شد.» آیت‌الله خامنه‌ای در مورد علل تداوم جنگ نیز گفت: «یکی از علل ادامه جنگی که بر ما تحمیل شده، این است که دولت‌هایی که می‌توانستند این تجاوز آشکار را محکوم کنند، موضع قاطع خود را اعلام نکردند.»^{۱۰}

همچنین امروز وزیر امور خارجه اتریش با میرحسین موسوی نخست‌وزیر، دیدار و درخصوص گسترش روابط دو کشور با وی گفت‌وگو کرد. اروین لانک با اشاره به سیاست بی‌طرفی کشورش، آن را در راستای سیاست استقلال‌طلبانه جمهوری اسلامی ایران دانست و بر گسترش روابط اقتصادی، تجاری و صنعتی دو کشور تأکید کرد. وی ضمن برشمردن راه‌های توسعه روابط اقتصادی دو کشور، از گسترش بحران در خلیج فارس ابراز نگرانی کرد. موسوی نیز با تشریح اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بر گسترش روابط دو کشور تأکید و در مورد نگرانی اتریش از اوضاع خلیج فارس اظهار کرد: «ما از اول انقلاب، براساس اعتقادات خود در پی برقراری صلح و صفا و تفاهم و دوستی در منطقه بودیم، اما برخی از کشورهای منطقه نه تنها به خیرخواهی ما توجهی نکردند، بلکه همواره به شکل‌های مختلف از تجاوز رژیم عراق به ایران دفاع کرده‌اند.» وی ریشه اصلی مشکلات منطقه را رژیم صدام دانست و افزود: «حفظ رژیم صدام در منطقه خلاف صلح است و ملت ما نمی‌تواند آینده منطقه را به دست تصادف بسپارد. از نظر ملت ما جنایات صدام غیرقابل چشم‌پوشی است و با وجود آن، صلح عملی نخواهد بود.»^{۱۱}

وزیر امور خارجه اتریش، که به‌عنوان اولین وزیر امور خارجه کشورهای اروپایی پس از انقلاب اسلامی از ایران دیدار می‌کند، درخصوص هدف سفر خود تصریح کرد: «دلیل اصلی سفر من به ایران انجام تبادل نظر سیاسی با مقامات ایرانی و تعمیق روابط دو کشور بوده و به نظرم در هر دو مورد نتیجه مطلوبی حاصل شد.» علی‌اکبر ولایتی وزیر امور خارجه ایران نیز در دیدار با همتای اتریشی خود گسترش روابط دو کشور را از نتایج این سفر دانست و با اشاره به سفر وزیر بازرگانی و صنایع اتریش به تهران و گفت‌وگوی وی با مقامات اقتصادی ایران گفت: «روابط تجاری، اقتصادی و صنعتی دو کشور رابطه‌ای نسبتاً توسعه‌یافته است و اکنون تلاش هر دو کشور بر گسترش هرچه بیشتر این روابط است. در حال حاضر، ۱۲۰۰ نفر از دانشجویان ما در اتریش در رشته‌های صنعتی و تکنولوژی کشاورزی تحصیل می‌کنند که نشان‌دهنده مناسبات خوب دو کشور است.»^{۱۲}

وزیر امور خارجه اتریش در پاسخ به پرسشی درخصوص استفاده عراق از سلاح‌های شیمیایی گفت: «بدیهی است که ما این کار را مغایر با قراردادهای بین‌المللی می‌دانیم و صدراعظم اتریش در سوئیس مخالفت اتریش را با این اقدام اعلام کرد.» وی با اشاره به انتقال تعدادی از مصدومان شیمیایی ایران به وین گفت: «متأسفانه پزشکان ما نتوانستند در تمام زمینه‌ها به معالجه آنها بپردازند.»^{۱۳} اروین لانک در مورد سفر خود به تهران و مواضع رهبران ایران اظهار کرد: «در تهران احساس

نکردم که آنها می‌خواهند مواضع من در مورد جنگ را تحت تأثیر قرار دهند. ضمن اینکه آنها به وضوح اعلام کردند که خیال ندارند جنگ را گسترش دهند. رهبران ایران منافع خود را در کشتیرانی تجاری آزاد در خلیج فارس به صراحت ابراز داشته و از نظر آنها پایان جنگ منوط به مجازات متجاوزین و پرداخت غرامت می‌باشد.^{۱۴}

گفتنی است اروین لانک وزیر امور خارجه اتریش، جزو معدود مقامات کشورهای اروپایی است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی از تهران دیدار می‌کند. وی ماه گذشته از کویت دیدار کرد و رهبران این کشور از لانک خواستند که به پایان جنگ ایران و عراق کمک بکند.^{۱۵}

۳۷۶

هم‌زمان با طرح موضوع حملات هوایی به کشتی‌ها در خلیج فارس در مجامع بین‌المللی و تلاش دولت‌های عضو شورای همکاری خلیج فارس برای بررسی هرچه زودتر طرح پیش‌نویس قطعنامه پیشنهادی خود در شورای امنیت سازمان ملل، وزارت امور خارجه عراق با صدور بیانیه‌ای جمهوری اسلامی ایران را مسئول حملات در خلیج فارس معرفی و با احضار نمایندگی‌های دیپلماتیک کشورهای عضو شورای امنیت در بغداد، مواضع عراق را در قبال تحولات خلیج فارس تشریح کرد. وزارت امور خارجه عراق با ادعای اینکه متتالیه شمال‌غربی خلیج فارس منطقه جنگی است، در مورد آمدوشد کشتی‌ها به این منطقه هشدار داد و آن را ناشی از طولانی شدن جنگ اعلام کرد و افزود: «عراق صراحتاً اعلام کرده است که منطقه محدودی در متتالیه بخش شمال‌غربی خلیج عربی [فارس] یک منطقه عملیاتی نظامی بوده و در مورد تردد کشتی‌ها در این منطقه هشدار داده است. مالکان کشتی‌ها و دریانوردان پیشاپیش متوجه هستند که عدم توجه به این هشدار، کشتی‌هایشان را در معرض خطر قرار می‌دهد که از پیامدهای طولانی شدن جنگ می‌باشد و مسئولیت آن متوجه رژیم ایران است.» وزارت امور خارجه عراق در این بیانیه بدون اشاره به حملات روزهای گذشته این رژیم در خلیج فارس مدعی شد عراق از حامیان حفظ امنیت و ثبات در منطقه بوده و نگران تهدید آزادی دریانوردی از سوی ایران است. «عراق با پذیرش قطعنامه ۵۴۰ شورای امنیت چند ماهی است که از حمله به کشتی‌هایی که به بنادر ایران رفت و آمد می‌کنند، خودداری کرده است. به این دلیل که به تلاش‌های دیپلماتیک زمان کافی بدهد تا ایران را به پذیرش قطعنامه مزبور ترغیب نمایند.» عراق با اینکه از زمان شروع جنگ، ترددی در خلیج فارس ندارد، در بیانیه خود با اشاره به عملیات سه ماه قبل ایران (عملیات خیبر)، ادعا کرده است: ایران از طریق این عملیات به دنبال محروم کردن عراق از حق استفاده از آزادی تجاری و دریانوردی در خلیج فارس بوده و به همین دلیل عراق منطقه جنگی را به قسمت‌های وسیعی از سواحل ایران گسترش داده است و «محاصره بنادر ایران را به عنوان یک اقدام دفاعی و بازدارنده، تنگ‌تر کرده است و با هرگونه اقدام ایران علیه کویت و عربستان مقابله خواهد کرد.»^{۱۶}

همچنین دولت عراق رؤسای نمایندگی‌های دیپلماتیک کشورهای عضو شورای امنیت سازمان ملل در بغداد را به وزارت امور خارجه احضار و مواضع عراق را در قبال تحولات خلیج فارس تشریح و ایران را عامل ناامنی منطقه معرفی کرد. رادیو صوت‌الجماهير با اعلام این خبر درخصوص مسائل مطرح شده در این ملاقات گفت: «مقامات عراق به رؤسای این نمایندگی‌ها عواقب درهم آمیختن تجاوز علنی ایران و حملات آن به کشتی‌های دو کشور عربی خلیجی که در درگیری مسلحانه طرف نیستند، [را متذکر شدند] و وقوع این حملات در آب‌های بی طرف و دور از منطقه جنگی و ادامه حملات عراق برای مقابله با اقدامات ایران را تشریح کرده و توضیح دادند که در صورت تداوم جنگ، ایران باید نتایج آن را بپذیرد.»^{۱۷}

۳۷۷

رادیو بغداد دو کشور لیبی و سوریه را به دلیل حمایت از جمهوری اسلامی ایران مورد حمله قرار داد و با ادبیاتی سخیف گفت: «حافظ اسد به پاس خوش رقصی‌ها و خوش خدمتی‌هایش به حکام تهران، سالانه یک میلیون [بشکه] نفت مجانی از ایران دریافت می‌کند و در ازای آن اقدام به بستن خط لوله نفتی عراق به دریای سرخ کرده است.» این رادیو مدعی شد این سیاست در آینده نزدیک شکست خواهد خورد و ما این مراحل سخت و بحرانی را پشت سر خواهیم گذاشت. همچنین رادیو بغداد با حمله شدید به رهبران لیبی و سوریه، بار دیگر جمهوری اسلامی ایران را به تشدید حملات در خلیج فارس تهدید کرد: «ما همان‌طور که قادریم هر هدفی را در خلیج فارس نابود کنیم و نگذاریم کشتی‌ها به سواحل جنوبی ایران نزدیک شوند، با همان دقت قادریم هر هدفی را در داخل ایران مورد حمله قرار دهیم تا تهران به جای امید به بیگانگان به سر عقل آید و تن به صلح و آشتی دهد تا بیش از این متحمل خسارات زیان‌بار و غیرقابل جبران نشود.»^{۱۸}

۳۷۸

تورگوت اوزال نخست‌وزیر ترکیه، امروز برای دیدار با مقامات عراق در رأس یک هیئت سیاسی و اقتصادی وارد بغداد شد. سفر هیئت ترکیه به عراق چهار روز ادامه خواهد داشت و در این مدت در مورد روابط دو کشور و موضوع جنگ ایران و عراق بحث و گفت‌وگو خواهد شد. اوزال در فرودگاه آنکارا در مورد جنگ ایران و عراق اظهار کرد: «موضع ترکیه در این مورد روشن است. ما مصمم به انجام هر تلاشی در حیطه امکانات خود هستیم تا پایانی سریع بر این جنگ فراهم کنیم.» وی تصریح کرد که در این سفر مسئله امنیت کشتی‌های ترکیه در خلیج فارس با مقامات عراقی مطرح و مناسبات اقتصادی و بازرگانی دو کشور بررسی خواهد شد تا برای تحکیم آن اقدام شود. اوزال این سفر را در ادامه دیدارهای خود از چند کشور اسلامی به منظور تحکیم پیوندهای دوستی اعلام کرد.^{۱۹}

تورگوت اوزال نخست‌وزیر ترکیه

نخست‌وزیر ترکیه که تاکنون از ایران، پاکستان و لیبی دیدن کرده است امروز به‌منظور گفت‌وگو با رهبران عراق درمورد جنگ ۴۴ ماهه و روابط دوجانبه وارد بغداد شد. طه یاسین رمضان معاون نخست‌وزیر عراق به‌همراه وزیر بازرگانی این کشور در فرودگاه بغداد از اوزال و هیئت همراه وی استقبال کردند. آسوشیتدپرس درباره این سفر گزارش داد: «عراق درحال حاضر، روزانه از طریق خط لوله‌ای که از ترکیه می‌گذرد، ۸۰۰ هزار بشکه نفت صادر می‌کند و امکان افزایش صادرات نفت عراق از طریق خط لوله ترکیه از جمله موضوعاتی است که در مذاکرات مقامات رسمی دو کشور طرح خواهد شد.»^{۲۰}

۳۷۹

نظام سیاسی و وضعیت اقتصادی و اجتماعی عراق با جنگ ارتباط مستقیم دارد و به‌شدت بر آن تأثیر گذاشته و از آن متأثر می‌شود. روزنامه امریکایی *واشنگتن تایمز* در گزارشی از عراق به بررسی این تأثیرات متقابل پرداخته است. گزارشگر *واشنگتن تایمز* با بیان اینکه یک نظام سیاسی استبدادی در عراق وجود دارد که صدام در سال‌های گذشته آن را تثبیت کرده، نوشته است: «تابلوه‌های بزرگ و پررنگ و روغن چهره صدام در کنار جاده‌ها و خیابان‌های عراق به جمعیت ۱۴ میلیونی این کشور خاطر نشان می‌سازد که او رهبر عالی‌قدر و تام‌الاختیار این کشور است. صدام حسین هرگاه که با محافظین خود به مسافرت می‌رود جمعیت‌های عراقی و هواداران او برایش کف می‌زنند و هل‌هل می‌کنند. صدام با بی‌رحمی تمام مخالفین خود را ریشه‌کن کرده است و به گفته خودش، خود را تنها در برابر خدا مسئول سرنوشت عراق می‌داند.»

روزنامه *واشنگتن تایمز* با اشاره به خطاهای رژیم صدام در جنگ ایران و عراق، درمورد تأثیر این جنگ بر وضعیت داخلی عراق آورده است: «عراق در جنگ خود با ایران خطاهای سیاسی و نظامی زیادی داشت و طبق برآوردهای غیررسمی حدود یک‌صد هزار نفر کشته و اسیر داده است. این خطاها می‌توانست انسان ضعیف‌تری را به نابودی بکشاند. اما صدام تا کنون توانسته است از مهلکه‌ها و ناآرامی‌های زیادی بگریزد.»

این روزنامه ضمن یادآوری هزینه زیاد جنگ، میزان بالای ساخت‌وساز در عراق را تعجب‌آور خوانده و با اشاره به ذخایر ارزی عراق و کمک‌های دولت‌های عرب منطقه افزوده است: «در بغداد، پایتخت کشوری که درحال جنگ است، چیزی که آدم را شگفت‌زده می‌کند، پروژه‌ها و طرح‌های خانه‌سازی درحال اجرا است. آخرین عملیات پل‌گذاری بر روی رودخانه دجله در شرف اتمام است

و عملیات عظیم جاده‌کشی و طرح‌های آبیاری در بسیاری از نقاط کشور در جریان است. باوجود این، تأثیرات جنگ در اقتصاد عراق زیاد است. زمانی که جنگ آغاز شد، تولید نفت عراق ۳ میلیون و ۷۰۰ هزار بشکه در روز بود و این کشور ۳۵ میلیارد دلار ذخیره ارزی داشت. ولی در کل، در حال حاضر، عراق کمتر از یک میلیون بشکه نفت در روز از طریق خط لوله ترکیه صادر می‌کند و تاکنون نیز حدود ۴۱ میلیارد دلار از کشورهای عرب کمک دریافت کرده است.^{۲۰} به نوشته روزنامه *واشنگتن تایمز*، صدام حسین بخشی از بغداد را با ساختمان‌های مدرن و چشم‌نواز پر کرده است، اما از یک سال گذشته تاکنون، در فعالیت‌های اقتصادی عراق نقصان قابل توجهی روی داده است و هنوز هم ۲ میلیون کارگر خارجی، که اکثر آنها کارگران غیرماهر مصری هستند، در عراق مشغول کارند.

این روزنامه در مورد اهداف منطقه‌ای رئیس‌جمهور عراق و سرکوب‌های خونین در داخل عراق نوشته است: «صدام در ۴۷ سالگی امید آن را در سر می‌پروراند که به جای جمال عبدالناصر رهبر جهان عرب بشود. ... در ابتدای قدرت‌گیری حزب بعث در عراق، رژیم صدام مخالفان را در ملأعام به دار می‌آویخت، زندان‌ها مملو از زندانیان سیاسی بود و اجساد آنها در آب‌های کانال‌ها غوطه‌ور می‌شد، ولی اکنون روش صدام حسین با ملاحظه بیشتری همراه است. صدام همانند سایر رهبران عرب دشمنانی دارد، اما صدایی از کسی بر نمی‌خیزد.»

واشنگتن تایمز با اشاره به دوستی عمیق میان صدام و رهبران شوروی به تلاش صدام برای مستقل‌نشان دادن خود در داخل عراق پرداخته و افزوده است: «به‌رغم دوستی و همکاری عراق و شوروی، صدام حسین خود را دست‌نشانده هیچ کسی مخصوصاً مسکو نمی‌داند. رهبر عراق یک حکومت خودکامه ایجاد کرده و نفر دوم آن که طه یاسین رمضان است فقط مجری اوامر صدام است. باوجود این، رژیم صدام می‌کوشد در شمال عراق از کردهای میانه‌رو به رهبری جلال طالبانی حمایت کرده و آنها را با وعده خودمختاری به همکاری با دولت مرکزی بکشاند. کاری که زمینه‌های آن تاحدودی فراهم شده است.»^{۲۱}

۳۸۰

به‌دنبال تشدید بحران در خلیج فارس و افزایش فشارها بر دولت‌های غربی برای جلوگیری از اعزام کشتی به این منطقه، تعداد کشتی‌هایی که در دهانه خلیج فارس صف کشیده‌اند، به شدت افزایش یافته است و در داخل خلیج فارس نیز بنادر بحرین - که از منطقه جنگی فاصله بیشتری دارند - به مسیری برای آمد و شد کشتی‌ها تبدیل شده‌اند.

منابع کشتیرانی در منطقه تعداد کشتی‌هایی را که در نزدیکی سواحل امارات متحده عربی در بنادر فجیره و خورفکان لنگر انداخته‌اند، بین ۲۵ تا ۶۰ فروند کشتی تخمین زده‌اند، این در حالی است که این تعداد در هفته قبل فقط ۹ فروند بود.^{۲۲} کشتی‌ها در انتظار دریافت دستور برای ورود به آب‌های خلیج فارس و حرکت به سوی پایانه‌های نفتی کویت و احتمالاً ایران می‌باشند. بیشتر

این کشتی‌ها که در دهانه خلیج فارس منتظر برقراری آرامش نسبی در منطقه هستند، در یونان به ثبت رسیده‌اند و پرچم این کشور را دارند. رادیو بی‌بی‌سی در مورد آمدوشد کشتی‌ها در منطقه به نقل از سخنگوی یک شرکت استرالیایی که بیشتر برای شرکت‌های امریکایی تکزاکو و شروان کار می‌کند، گزارش داد: «به کشتی‌های این شرکت گفته شده است که به بخش شمالی خلیج [فارس] نروند.» روزنامه کویتی *الانباء* نیز در گزارشی نوشت: «صندوق بیمه عربی برای مخاطرات جنگی حق بیمه کشتی‌هایی را که به این منطقه وارد شوند را سه برابر افزایش داده است.»^{۲۳} عبدالعزیز حسین یک مقام بلندپایه کویتی نیز گفت: «حملات اخیر بر نفتکش‌ها بی‌تردید بر عملیات صادرات نفت این کشور تأثیر گذاشته است.»^{۲۴}

خبرگزاری رویتر در گزارشی از وضعیت خطوط کشتیرانی در خلیج فارس و اقدامات ایران و عراق نوشت: «درحالی‌که ایران با تلاش‌های عراق به منظور دور نگه داشتن کشتی‌ها از پایانه نفتی خارک در بخش شمالی خلیج فارس به شدت مقابله می‌کند، از کشیده شدن این جنگ ۴۴ ماهه به مناطق ساحلی بحرین در بخش جنوب غربی خلیج فارس نشانه‌های کمی مشاهده می‌شود. هر دو طرف موشک‌های خود را به سوی خطوط کشتیرانی در خلیج فارس نشانه گرفته‌اند. عراق این حملات را مورد تأیید قرار داده است درحالی‌که ایران انجام هرگونه حمله‌ای را به کشتی‌ها تکذیب کرده است.» این خبرگزاری به نقل از منابع دیپلماتیک مدعی شد هواپیماهایی که نفتکش‌ها را در سواحل عربستان و کویت هدف قرار داده‌اند به ایران تعلق داشته‌اند و به همین دلیل پس از این حملات، بندر بحرین بیش از گذشته برای انجام امور مربوط به حمل و نقل مورد استفاده قرار گرفته است. کشتی‌های بزرگ در سواحل بحرین محموله‌های خود را به کشتی‌های کوچک‌تر که آسیب‌پذیری کمتری در برابر این نوع حملات دارند، انتقال می‌دهند.^{۲۵}

۳۸۱

رهبر کاتولیک‌های جهان امروز از رهبران ایران و عراق خواست به جنگ خلیج فارس پایان دهند. خبرگزاری کویت نیز با انتشار کتابی تلاش‌های انجام‌شده برای میانجیگری در جنگ ایران و عراق را تشریح کرد.

پاپ ژان پل دوم رهبر کاتولیک‌های جهان، هنگام بازدید از شهر باستانی ویترو در ۷۵ کیلومتری شمال رم، در حضور هزاران تن از طرف‌داران خود گفت: «جنگ ایران و عراق روزه‌روز شدت بیشتری یافته و تلفات و ضایعات بیشتری به بار می‌آورد. گفته می‌شود طی چهار سال گذشته، ۳۰۰ هزار نفر از طرفین کشته شده‌اند که باعث اندوهگین شدن زندگی هر دو ملت شده است.» پاپ با اشاره به تحولات خلیج فارس اضافه کرد: «این منازعه‌ای است که ممکن است گسترش یافته و به کشورهای همسایه کشیده شود و حتی بحران‌های جدی‌تری را به وجود آورد. شعله‌های چنین منازعه‌ای دامن‌گیر تمام منطقه شده و شاید انعکاس غیرقابل کنترلی داشته باشد. ما باید دعا کنیم

خداوند تمام مقامات و مسئولین را هدایت کند تا یک تلاش مصمم حسن‌نیت را که می‌تواند صلح را بین دو ملت برادر، که بدون تردید تاکنون خواستار غلبه بر مشکلات بودند، به انجام برساند.»^{۲۶}

همچنین خبرگزاری رسمی کویت، کونا، مجموعه فعالیت‌های میانجیگرانه کشورها و سازمان‌های مختلف در جنگ ایران و عراق را در قالب کتابی با عنوان *پرونده مخصوص مساعی جمیله برای متوقف کردن جنگ میان عراق و ایران* منتشر کرد. در مقدمه این کتاب که به قلم برجس حمود البرجس مدیرکل خبرگزاری کویت، نوشته شده ضمن اشاره به طولانی شدن جنگ و بی‌توجهی جامعه بین‌الملل به آن و نیز بی‌نتیجه بودن میانجیگری‌های سازمان‌ها، جنبش‌ها و کشورهای دوست، آمده است: «ما با گردآوری گزارش‌های مربوط به میانجیگری در جنگ ایران و عراق قصد داریم نقشی در یادآوری این مطلب داشته باشیم که این جنگ خانمان‌سوز باید پایان گیرد. این جنگ نباید بیش از این ادامه یابد، زیرا در حال حاضر، به صورتی درآمده است که ممکن است شعله‌های آن دامن‌گیر همه کشورها شود. جهان باید یک نقش مثبت و فعال در متوقف کردن آن بازی کند.» این کتاب که جمهوری اسلامی ایران را به بی‌توجهی به میانجیگری‌ها متهم کرده و این کشور را عامل تداوم جنگ دانسته است، آغاز جنگ تحمیلی را روز ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ برابر با ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ اعلام کرده و افزوده است: جنگ روزی شروع شد که هوایم‌های عراقی چند فرودگاه ایران را مورد حمله قرار دادند. این درحالی است که معمولاً منابع عراقی روز آغاز جنگ را ۴ سپتامبر ۱۹۸۰ و درگیری در پاسگاه‌های مرزی عنوان می‌کنند. کتاب مذکور ضمن اشاره به تلاش‌های صورت گرفته برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق، درخواست‌های ساده و بدون پشتوانه مقامات کشورهای مختلف در مورد پایان جنگ را با عنوان تلاش‌های میانجیگرانه طرح کرده است؛ برخی از مهم‌ترین این موارد بدین شرح است:

- اعلام آمادگی کشورهای اسلامی برای اعزام هیئتی به ریاست ضیاء‌الحق رئیس‌جمهور پاکستان و عضویت حبیب شطی دبیرکل کنفرانس اسلامی، به ایران و عراق.
- صدور بیانیه شورای امنیت در ۲۴ سپتامبر ۱۹۸۰ (۲ مهر ۱۳۵۹) در مورد ضرورت متوقف کردن جنگ و تشکیل جلسات متعدد شورای امنیت در خصوص جنگ ایران و عراق.
- ارسال نامه‌هایی از رئیس شورای امنیت در تاریخ ۲۶ سپتامبر ۱۹۸۰ (۴ مهر ۱۳۵۹) به رؤسای جمهوری ایران و عراق و تشکیل جلسه شورای امنیت.
- دیدار ضیاء‌الحق از ایران و عراق در تاریخ ۲۷ سپتامبر ۱۹۸۰ (۵ مهر ۱۳۵۹) و مخالفت ایران با طرح سازمان کنفرانس اسلامی و توقف کار کمیته مساعی جمیله.
- تشکیل سومین اجلاس سران کشورهای اسلامی در ۲۵ ژانویه ۱۹۸۱ (۵ بهمن ۱۳۵۹) و تشکیل کمیته مساعی جمیله و ورود هیئت مزبور به ایران در ۲۸ فوریه ۱۹۸۱ (۹ اسفند ۱۳۶۰)، مخالفت ایران با میانجیگری و اعلام شرایط ایران توسط بنی‌صدر و صدور بیانیه کمیته مساعی جمیله در مورد میانجیگری و پیشنهاد این کمیته برای برقراری صلح بین ایران و عراق و آزادی کشتیرانی.

- اعزام اولاف پالمه به عراق و ایران در نوامبر ۱۹۸۰ (آبان ۱۳۵۹) به نمایندگی از دبیرکل سازمان ملل و تلاش برای جلب توافق مقامات دو کشور برای برقراری صلح.
- موافقت عراق با پیشنهاد کمیته مساعی جمیله سازمان کنفرانس اسلامی.
- میانجیگری ناکام یاسر عرفات و دیدار سه‌روزه وی از تهران.
- اعزام وزیر امور خارجه کوبا به ایران به نمایندگی از جنبش عدم‌تعهد و دیدار وی از عراق و ایران.
- دیدار مجدد اولاف پالمه از ایران و عراق و مخالفت ایران با توقف جنگ.
- ازسرگیری مساعی جنبش عدم‌تعهد و اعلام دیدار هیئت اعزامی این جنبش از ایران و عراق و پیام سکوت‌توره (رئیس وقت جنبش عدم‌تعهد) برای پایان‌دادن به جنگ.
- پیشنهاد سازمان کنفرانس اسلامی درمورد آتش‌بس و متوقف‌کردن جنگ.
- اعلام آمادگی امارات متحده عربی درمورد میانجیگری در جنگ و دیدار مسئولان ایرانی از امارات و ملاقات با شیخ زاید.
- اظهارات وزیر امور خارجه کویت درباره توجه و اهتمام شورای همکاری خلیج (فارس) به یافتن راه‌حل برای پایان‌دادن به جنگ.
- نامه امیر کویت به رهبران شوروی، آمریکا، چین، فرانسه و انگلستان در آوریل ۱۹۸۳ (فروردین ۱۳۶۲) درمورد جنگ.
- دیدار وزیران امور خارجه کویت و امارات از تهران و بغداد در ۱۶ مه ۱۹۸۳ (۲۶ اردیبهشت ۱۳۶۲).
- بیانیه شورای همکاری خلیج فارس در پایان سومین جلسه وزرای امور خارجه این شورا در ریاض در ۲۱ مه ۱۹۸۳ (۳۱ اردیبهشت ۱۳۶۲) درمورد جنگ و اظهار امیدواری درباره موافقت ایران با میانجیگری‌ها و برقراری صلح در منطقه.
- اعلام شکست میانجیگری شورای همکاری خلیج فارس در جنگ.
- دیدار شیخ زاید رئیس امارات، از بغداد و دمشق در تاریخ ۹ اکتبر ۱۹۸۳ (۱۷ مهر ۱۳۶۲) برای پایان‌دادن به اختلافات عراق و سوریه و یافتن راهی برای پایان‌دادن به جنگ ایران و عراق.
- درخواست امیر کویت از خانم گاندی مبنی‌بر تلاش برای پایان‌دادن به جنگ ایران و عراق ۲ مارس ۱۹۸۴ (۱۲ اسفند ۱۳۶۲) و اذعان وی به برقراری تماس با رهبران ایران و عراق و ادامه تلاش جنبش عدم‌تعهد برای پایان‌دادن به جنگ.
- دهمین جلسه شورای همکاری خلیج فارس و اعلام آمادگی این شورا برای میانجیگری در جنگ ایران و عراق ۷ مارس ۱۹۸۴ (۱۷ اسفند ۱۳۶۲).
- گفتنی است خبرگزاری کویت در این کتاب بدون توجه به کمک‌های گسترده اعراب به عراق، به تلاش‌ها، مواضع و اقدامات کشورهای عرب در قبال جنگ ایران و عراق پرداخته و تأکید کرده است که عراق همواره از پیشنهادهای صلح استقبال کرده و ایران به مخالفت با آن پرداخته است.^{۲۷}

۳۸۲

هم‌زمان با ابراز نگرانی‌ها از گسترش جنگ در خلیج فارس، دولت‌های امریکا و شوروی در آستانه ارسال سازوبرگ‌های نظامی بیشتر به عراق و عربستان هستند. دولت ریگان با وجود ابراز نگرانی رژیم صهیونیستی از ارسال و فروش سلاح‌های پیشرفته به کشورهای عربی، در حال بررسی فروش ۴۰۰ فروند موشک پیشرفته ضد هوایی استیونگر و تعدادی هواپیمای سوخت‌رسان سی ۱۳۵ به عربستان است.^{۲۸} تحلیل‌گران غربی بر این باورند که دولت امریکا در حال حاضر برای تضمین صدور نفت از منطقه به مداخله نظامی در خلیج فارس دست نخواهد زد، اما با تأمین تعدادی هواپیمای سوخت‌رسان و موشک‌های پیشرفته ضد هوایی، که برای مقابله با حملات هوایی کارایی بسیار بالایی دارند، به عربستان کمک خواهد کرد تا از موضع قدرت با حملات هوایی احتمالی ایران مقابله کند. هواپیماهای سوخت‌رسان به جنگنده‌های اف ۱۵ عربستان که قبلاً خریداری شده است، این امکان را می‌دهد که در هوا سوخت‌گیری کرده و با برد بیشتری پرواز کنند. رادیو بی بی سی با بیان این مطالب اعلام کرد: هم‌اکنون یکی از مقامات بلند پایه وزارت دفاع امریکا در امور غرب آسیا در ریاض به سر می‌برد تا زمینه فروش و انتقال این سلاح‌ها و تجهیزات را آماده سازد. دولت ریگان مقامات رژیم اسرائیل و شوروی را در جریان فروش این سلاح‌ها قرار داده است. لابی پرنفوذ یهودی در امریکا به شدت با ارسال این سلاح‌ها به عربستان مخالف است.^{۲۹}

از سوی دیگر، دولت شوروی نیز در تبلیغات رسمی خود با انتقاد از اهداف امپریالیستی امریکا به اقدامات این کشور در منطقه معترض است، با این حال هیچ‌یک از دو ابر قدرت نمی‌خواهند که دامنه جنگ گسترش یابد و ایران در جنگ پیروز شود. روزنامه *افتون بلادت* (چاپ سوئد) از تماس‌ها و ملاقات‌های محرمانه دو ابر قدرت خبر داد و نوشت: «در اثنای افزایش تشنج در خلیج فارس مقامات دو کشور شوروی و امریکا طی تماس‌ها و ملاقات‌های محرمانه با ایجاد جبهه واحد علیه جمهوری اسلامی ایران موافقت کرده‌اند».^{۳۰}

روزنامه گاردین نیز با اشاره به تأمین سلاح‌های مورد نیاز عراق و عربستان از سوی دولت‌های امریکا و شوروی اضافه کرد: «شوروی و امریکا ظاهراً با عرضه سلاح‌های پیشرفته به عراق و عربستان در جنگ خلیج فارس در یک جهت و در کنار هم قرار گرفته‌اند. مسکو قرار است موشک‌های کوتاه‌برد به عراق ارسال دارد و امریکا در تدارک ارسال موشک‌های پیشرفته ضد هوایی استیونگر و هواپیماهای سوخت‌رسان سبک به عربستان سعودی است».^{۳۱} رادیو بی بی سی نیز گزارش داد که احتمالاً موشک‌هایی که شوروی به عراق داده است از نوع موشک‌های اس. اس. ۲۱ می‌باشد که می‌تواند برای حمله به تأسیسات نفتی ایران در جزیره خارک مورد استفاده قرار گیرند. به گزارش این رادیو، با چنین روندی احتمالاً جنگ ایران و عراق در آینده نزدیک شدت خواهد گرفت و هر چند در حال حاضر، کشورهای کوچک منطقه تمایلی به مداخله نظامی دولت

امریکا ندارند، اما در آینده به این نوع حمایت‌ها بیشتر احساس نیاز خواهند کرد.^{۳۲}

در همین حال، روزنامه آلمانی *دی ولت* درخصوص فروش سلاح‌های روسی و کمک‌های بلوک شرق و دولت مصر به عراق نوشت: «در میان ۳۰ تا ۳۵ کشتی باری که روزانه در بندر عقبه تخلیه می‌شوند، ۲ کشتی مصری و بقیه از بلوک شرق هستند. آنها همگی اسلحه و تدارکات نظامی برای جنگ خلیج فارس می‌آورند. این بارها پس از تخلیه توسط کامیون‌ها که شب و روز در تردد هستند، از بندر عقبه به بغداد و سپس به جبهه‌های جنگ حمل می‌شوند.» این روزنامه به نقل از یک کارشناس مصری درخصوص فروش سلاح‌های روسی و مصری به عراق افزود: «باوجود سیل سلاح‌های روسی به عراق، مصر نمی‌تواند با این کشور در زمینه صادرات اسلحه به عراق، رقابت کند. باوجود این، صنایع تسلیحاتی مصر در سال گذشته، بیش از یک میلیارد دلار از فروش اسلحه به عراق سود برده‌اند که البته پول این سلاح‌ها را نقداً عربستان و کویت می‌پردازند.» ارتش مصر درحال تعویض سیستم تسلیحات روسی خود به سیستم امریکایی است و به این صورت سلاح‌های روسی خود را به عراق ارسال و سلاح‌های امریکایی جایگزین آنها می‌کند.^{۳۳}

این درحالی است که در طرف دیگر جنگ، ایران نه تنها از کمک‌های کشورهای دیگر برخوردار نیست، بلکه در تأمین تسلیحات مورد نیاز خود با مشکلاتی نیز مواجه است. باوجود این، بنی صدر رئیس‌جمهور سابق ایران، از کشورهای غربی خواست به ایران اسلحه نفروشد. وی در مصاحبه با هفته‌نامه *عرب‌زبان کل العرب* (چاپ فرانسه) گفت: «هنگامی که [امام] خمینی سلاح کافی نداشته باشد، جنگ متوقف خواهد شد.» وی مدعی شد که مردم ایران از جنگ نفرت دارند و خواستار صلح با عراق می‌باشند.^{۳۴}

منابع و مآخذ روزشمار ۱۳۶۳/۳/۶

۱. سند شماره ۳۰۰۱۱۲ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از شهربانی خوزستان، ۱۳۶۳/۳/۷.
۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۳/۳/۷، ص ۱، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۳/۶.
۳. سند شماره ۱۷۴۱۶۷ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندهی منطقه ۷ سپاه، ۱۳۶۳/۳/۷.
۴. سند شماره ۳۰۱۳۱۸ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از شهربانی کردستان، ۱۳۶۳/۳/۶.
۵. سند شماره ۴۲۸۱۳۹ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از قرارگاه عملیاتی ژاجا (رکن ۳)، ۱۳۶۳/۳/۶.
۶. سند شماره ۴۲۸۱۳۸ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از قرارگاه عملیاتی ژاجا (رکن ۳)، ۱۳۶۳/۳/۶.
۷. روزنامه کیهان، ۱۳۶۳/۳/۶، ص ۲.
۸. همان، ص ۶.
۹. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۳/۶، ص ۲.
۱۰. روزنامه کیهان، ۱۳۶۳/۳/۷، ص ۳.
۱۱. همان.
۱۲. همان.
۱۳. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۶۳/۳/۶، ص ۲.
۱۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۱، ۱۳۶۳/۳/۹، صص ۲۶ و ۲۷، وین - خبرگزاری کویت.
۱۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۳/۳/۷، ص ۱۸، تهران - خبرگزاری رویتر.
۱۶. مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، *جنگ ایران و عراق در اسناد سازمان ملل متحد*، جلد سوم، ترجمه محمدعلی خرمی، تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، ۱۳۸۷، صص ۱۴۰ و ۱۴۱.

۱۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۳/۳/۷، صص ۶۰ و ۶۱، رادیو بغداد.
۱۸. همان، صص ۶۰ و ۶۱، رادیو بغداد.
۱۹. همان، ص ۲۲، آنکارا - خبرگزاری آلمان غربی.
۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۰، ۱۳۶۳/۳/۸، بغداد - آسوشیتدپرس.
۲۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۳/۳/۷، صص ۴۸ و ۴۹.
۲۲. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۳/۳/۷، ص ۲، رادیو بی‌بی‌سی.
۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۳/۳/۷، ص ۵۱، رادیو بی‌بی‌سی؛ و - خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۰، ۱۳۶۳/۳/۸، صص ۲۷ و ۲۸، خبرگزاری آسوشیتدپرس.
۲۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۰، ۱۳۶۳/۳/۸، ص ۲۳.
۲۵. همان، ص ۲۶، خبرگزاری رویتر.
۲۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۶۹، ۱۳۶۳/۳/۷، ص ۲۴، ویترو - یونایتدپرس.
۲۷. همان، صص ۱۴ - ۹، تهران - خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۲۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۱، ۱۳۶۳/۳/۹، ص ۴۱، منامه - خبرگزاری آلمان غربی.
۲۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۰، ۱۳۶۳/۳/۸، صص ۵۱ و ۵۲، رادیو بی‌بی‌سی.
۳۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۱، ۱۳۶۳/۳/۹، صص ۵ و ۶، استکهلم - خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۳۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۰، ۱۳۶۳/۳/۸، ص ۱۴، لندن - خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۳۲. همان، صص ۵۱ و ۵۲، رادیو بی‌بی‌سی.
۳۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۱، ۱۳۶۳/۳/۹، ص ۱۴، بن - خبرگزاری جمهوری اسلامی، دی‌ولت.
۳۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۰، ۱۳۶۳/۳/۸، ص ۶۲، رادیو امان.